

עד שיפייס את חברו

המשנה האחרונה של מסכת יומא, היא משנת הסיום והשיא של המסכת כולה. מילות הסיום של המסכת הן קריאתו-ברכתו הנלהבת של רבי עקיבא: "אשריכם ישראל, לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים! ... הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל". זו תכליתה של המסכת כולה, על כל פרקיה, שבעת פרקי העבודה של הכהן הגדול במקדש, והפרק השמיני, פרק הלכות התענית של כלל ישראל.

דא עקא, הפיסקה הקודמת במשנה זו מטילה צל כבד על התרוממות הרוח של הפיסקה האחרונה. "את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה: 'מכל חטאתיכם לפני ה' – תטהרו': עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר, עד שירצה את חברו".

בידענו עד כמה עמדו נביאי ישראל על חומרתן של עבירות של בין אדם לחברו, ובאיזו חריפות הם ביקרו את המחשבה שניתן לרצות את ה' בזבחים ובעולות בטרם הוסרו כל העוולות החברתיות, אפשר לומר שדרשת רבי אלעזר בן עזריה המוצבת קודם לדרשת רבי עקיבא, עוקרת אותה מעצמתה. שהרי רבי אלעזר בן עזריה מודיענו, שאין תועלת בכפרת יום הכפורים; כל עוד לא סולקו הליקויים ונתפייסו העלובים והעשוקים, אי אפשר להטהר. מובן, שהתגובה המתבקשת לדרישה זו היא לבצע את המשימה – לדאוג לרצות ולפייס את כל החברים קודם יום הכפורים. אכן, רבים וטובים נוהגים בערב יום הכפורים לגשת זה לזה ולבקש סליחה: "אם פגענו". כך נפסק להלכה, כך מופיע בכל ספרי ההדרכה לימים נוראים, וכן ראוי לנהוג. לכאורה, הכל טוב ויפה, מתקנים את התקלה ומבקשים סליחה. אם החבר מתקשה לסלוח, חוזרים ומבקשים פעם ופעמיים. מן הנפגע מצופה שיעביר על מידותיו וימחל, ובוזה נפתרת הבעיה ובאה כפרה וטהרה לעולם.

הגמרא, כדרכה, שופכת קיתון של צוננים על הגישה הנאיבית הזאת. היא עושה זאת בעזרת סיפורי אגדה. בסיפור הראשון, המים צוננים כפשוטם: רבי ירמיה הלך לבקש את סליחתו של רבי אבא. בעת שישב על סף ביתו והמתין, ניתזו עליו מי שופכין מידי שפחתו של רבי אבא. מתוך כך התהפכו היוצרות, ורבי ירמיה נפגע. על פי חלק מנוסחאות הגמרא, רבי אבא היה צריך לפייס את רבי ירמיה... הסיפור השני מסתיים בכך שהקצב שהיה צריך לפייס את רב מצא את מותו במפגש ביניהם בערב יום הכפורים, כיון שלא כיבד את רב כראוי. בסיפור השלישי נמנע רבי חמא בר חנינא מלסלוח לרב במשך שלשה עשר ערבי יום הכפורים על עלבון שעלב בו. והגמרא תמהה מה גרם לו להקשות את לבו מעבר למותר. (יומא פז)

מסתבר, שקשה מאד לפתור בעיות שבין אדם לחברו במחי בקשת סליחה. הצריכות שבלב עלולות להיות עמוקות מאד. לפעמים מילות הסליחה אינן מבטאות מחילה אמיתית, ולפעמים לא מגיעים כלל לכלל דיבור של סליחה. יש שאינם מדברים כלל. יש שאינם מדברים על הבעיה ועוקפים אותה. ויש שדווקא כן מדברים, מתקוטטים, מתלהמים ואפילו לא טורחים להביע רצון לסליחה. נסיון הפיוס עלול להוסיף שמן למדורה. בעיה שכזו היא שכלל לא ברור מי הפוגע ומי הנפגע. אחד המרכיבים היסודיים ביותר בכל עימות בין אנשים זו שאלת האשמה. מי התחיל, מי אשם. ואם אין אשם, אין גם מי שיבקש סליחה.

רבנו בחיי אבן פקודה הדיין, בספר חובות הלבבות, (שער התשובה פרק ט') מונה רשימה נוספת של בעיות מעשיות המעכבות את התשובה והפיוס שבין אדם לחברו:

לעתים אינך יודע היכן נמצא האדם שפגעת בו, יש שהרחיק נדוד או חלילה נפטר, ואין לך דרך להגיע אליו ולפצותו. לעתים אין בידך די ממון כדי לפצות את הניזק, לעתים, אינם יודע כלל למי הזקת ומי נפגע ממך. יש שאינך יודע להעריך את שוויו של הנזק. יש, שהנזק נגרם לרבים – ואין דרך לפצותם או אפילו לדעת מי הם. אם חושבים על נזקים שאנו גורמים לזולתנו כדיבור רכילות, לשון הרע והוצאת שם רע – הבעיה ברורה. איך בדיוק יכול עתונאי או עסקן פוליטי לפצות אישיות בכירה שהחמיצה תפקיד נחשק בהנהגת המדינה בשל דיבת שקר שהוציא עליו?

בעקבות הרשימה של רבנו בחיי עולה שאלה נוספת – האם באמת מצופה מכל אדם למחול על כל חטא שנעשה כנגדו? האם באמת אמור אדם שהפסיד כבוד וממון ומעמד ותפקיד לסלוח בגדלות נפש לאותם עסקנים שהקדיחו את תבשילו? האם בן זוג נבגד אמור לסלוח לנואף ולנואפת או דווקא לקנא לשלום ביתו?

לאחר שהסביר את גודל המשימה וחומרתה, היה על רבנו בחיי להציע גם פתרון, שהרי אם ידבק עד תום בהצעתו הקשה, נסתמו כמעט שערי יום הכפורים בפנינו. כמעט ולא נותרה דרך לעבור מן ההנחיה המגבילה של רבי אלעזר בן עזריה בדבר העבירות שבין אדם לחברו, אל דרשת הטהרה המרוממת של רבי עקיבא.

רבנו בחיי מציע בפרק הבא של שער התשובה כוון של פתרון: בראש ובראשונה, כל פתרון מבוסס על החובה המוטלת על האדם לעשות כמיטב יכולתו על מנת לשוב מן העוונות שבין אדם לחברו. להחזיר מה שאפשר להחזיר, לפייס את מי שאפשר לפייס. לפני כל דבר – להכיר בחטאו ובאחריותו. לאחר שהמאמץ הזה נעשה

בכנות, יש מקום לתפילה ולתקוה שהקב"ה יסייע בידי האדם להשלים את מעשה התשובה שלו, גם בחלקים שהם קשים ליישום. "כשיקבל עליו גדרי התשובה בכל תנאיה, אשר בכחו ויכלתו ... הכורא מקל עליו תשובתו ...". הקב"ה יכול לזמן פתרונות כידו הטובה והרחבה: הוא יכול לתת לחוטא השב די ממון כדי שיוכל לפצות את חברו, עד שיסלח לו. הוא יכול להכניס אהבה ורצון בלב חברו עד שימחל לו, כמו שנאמר: "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו". הוא יכול ליצור הזדמנויות למפגש ביניהם, גם אם היו רחוקים. אם מדובר בנזק של רבים, יזמן לו הקב"ה אפשרויות להועיל לרבים, במעשים או בממון. רבנו בחיי חושש, שמא יחליט אדם שמפני הקשיים העומדים בפניו, ואולי גם חוסר היכולת המעשית לתקן את כל אשר עיוות, לפטור עצמו מלעשות תשובה ויתיאש. על כן הוא מסכם את דיונו בסוגית קשיי התשובה במלים הבאות:

"ואין התשובה נמנעת על החוטא אלא מצד רוע מצפוננו ותרמית לבו. אבל אם הוא רוצה להתקרב אל האלהים, לא יסגר שער התשובה בפניו ולא ימנעהו מהגיע אליו. ... אך הוא פותח לו שער הישרה ומורה אותו הדרך הטובה בחסדו ובטובו, כמו שנאמר: 'טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך', ואמר: 'ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך', וכתוב: 'כי קרוב אליך הדבר מאד', ואמר: 'קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת'". כלומר, אין לראות ברשימת הקשיים תירוץ להמנעות מתשובה, אלא אתגרים שיש להתמודד עמם, ולקוות לסיעתא דשמיא בחלקים שמעבר לכוחו של אדם.

אשרי מי שמגיע ליום הכפורים נקי מעבירות שבין אדם לחבירו ולאחר שפייס את כל מי שנצרך לכך. מן הסתם, רבים אינם יכולים להעיד על עצמם שהגיעו לדרגת נקיון שכזאת, ובודאי שהחברה בכללותה אינה חפה מחטאים שבין אדם לחברו.

לפיכך, כאשר עומדים לפני ה' ביום הכפורים, צריך להתפלל לא רק על כך שיקבל תשובתנו ויכפר על חטאינו, אלא גם להגיע למידה כזאת של חרטה ורצון לתשובה, שתאפשר להתפלל לה' שיסייע לנו בתיקון עוונותינו. יום הכפורים אינו רק יום כפרה וטהרה, כתיאורו של רבי עקיבא, אלא הוא גם יום התעוררות, התחזקות ועלית מדרגה בהכאה על חטאינו החברתיים ובהכרה בהם. יום העמקת ההבנה בצורך לפעול לתיקונם. טועה מי שסבור שהוא יוצא בסיומו של יום הכפורים "דף חלק". מסתבר יותר, שמקבלים ביום הזה דף משימות לתיקונם. חלק מהן מחוקות כי כבר בוצעו ונתכפרו – ואת היתר אנו מתבקשים לבצע ביתר עוז, בשנה הבאה עלינו לטובה. אם מגיעים להכרה הזאת באומץ, ביושר ובכנות, הקב"ה יתרום את חלקו ומסייע ביצירתם של התנאים שיאפשרו את מימוש התשובה מעבירות שבין אדם לחברו בשלמותה.